

Степан КОСТЬ, професор ЛНУ імені Івана Франка

УРОКИ ДЛЯ НАЩАДКІВ

25 травня минає 100 років з дня вбивства Головного Отамана Армії УНР та голови Директорії УНР Симона Петлюри

З-поміж лідерів Української Центральної Ради лише С. Петлюра пройшов складним шляхом еволюції політичних поглядів і змінив своє ставлення до ідеї української державності та національного війська. Адже В. Винниченко був принциповим противником української незалежності, а М. Грушевський своїм поверненням у підросійську Україну довів невідповідність своєї нерішучої поведінки, пацифізму, соціалістичних і проросійських ілюзій.

Єврейська газета «Chwila» (виходила у Львові польською мовою) 27 травня 1926 року, посилаючись на французьку інформаційну агенцію, писала: «...якийсь невідомий русин застрілив із револьвера Петлюру, кол. генерала України, в момент, коли той переходив вулицю. Вбивця признався, що зробив це тому, що Петлюра звелів розстріляти в Україні кількох російських жидів».

Із таких провокаційних чуток почалося життя С. Петлюри після його смерті. Як за командою в єврейській пресі, польській, большевицькій, проросійській (у країнах Європи) почалася пропагандистська вакханалія, спрямована як проти С. Петлюри, так і проти українського народу.

Ми не стверджуємо, що вже тоді С. Петлюра був загально визнаним вождем нації та її символом, але ним він став після своєї смерті, як Є. Коновалець і С. Бандера, які теж полягли від рук московських убивць. Те, що С. Петлюру ненавиділи відверті вороги української державності, неукраїнці, річ зрозуміла. Але неоднозначним було ставлення до нього і з боку українців. Дуже несправедливо, необ'єктивно писав про С. Петлюру В. Винниченко. Не мав особливої популярності С. Петлюра серед галицьких українців – причина цього відома: угода з Пилсудським кош-

том Галичини. Ще 1921 р. у газеті «Українське слово», що виходила в Берліні, відомий публіцист С. Томашівський надрукував статтю, скорше памфлет, «Петлюра (політичний некролог)».

Цю публікацію через п'ятнадцять років, у травні 1936 року – напередодні десятиріччя від дня загибелі С. Петлюри, передрукував О. Назарук і оприлюднив свою – «Про Книгу Голубину. Значіння культу героїв і чи Симона Петлюру можна уважати національним героєм». Гадаємо, що на той час О. Назарук знав думку академіка Ф. Корша про С. Петлюру, висловлену 1915 року: «Українці самі не знають, кого вони мають серед себе. Вони гадають, що Петлюра – видатний редактор, патріот, громадський діяч. Це все правда, але не ціла правда. Петлюра безкінечно вищий за те, що вони про нього думають. Він з природи вождів, людина з того тіста, що колись в старовину закладали династії, а в наш демократичний час стають національними героями. Живе він при несприятливих умовах, не може виявити себе. Та хто знає, чи не зміниться все навкруги? А коли зміниться, буде він вождем народу українського. Така його доля».

Кожен народ міфологізує свою історію і своїх героїв. Для євреїв С. Петлюра – «погромник», для росіян – «український буржуазний націоналіст», а для нас він – національний герой і символ. Так доля визначила С. Петлюри бути не лише вождем за життя. Його ідеї, діяльність політична і публіцистична стали предметом гострих ідеологічних зіткнень і протистояння. Але нам сьогодні розходиться не про те, щоб переконати наших ворогів і недоброзичливців у величч С. Петлюри, не про те, щоб він був увічнений у бронзі чи граніті. Не оплакування, не оспікування, не романтизація, не канонізація С. Петлюри по-

трібні нам сьогодні. Все це, тією чи іншою мірою у різноманітних публікаціях було і є, стилістичний надмір патетики узгоджується з нашою ментальністю. Нам потрібен об'єктивний аналіз його діяльності та ідей, його помилок, які трагічно вплинули на долю України. Ми повинні зрозуміти результат еволюції його політичних поглядів, а найважливіше, – його ставлення до двох кардинальних проблем: до державності і до армії, до збройної боротьби.

Після вбивства С. Петлюри Д. Донцов писав: «З усіх ворожих ідей жодну Росія не поборювала так, як українську. Сміхом, наклепом та тюрмою поборювала вона її перед великою війною; своїми білими і червоними арміями – під час революції; розкладом і провокацією – на вигнання, щоби скінчити індивідуальним терором, якого жертвою впав на паризькій бруку і б. голова Директорії і Головний Отаман військ УНР Симон Петлюра». Тут Д. Донцов сказав про найголовніше – ненависть Москви до української ідеї. Так ось, не мотив помсти якогось містечкового єврейчика був визначальним у вбивстві С. Петлюри. Москва вбила С. Петлюру (як згодом і Є. Коновальця, і С. Бандеру) за те, що він був символом української ідеї, символом боротьби за цю ідею і символом боротьби саме з Росією, як із одвічним ворогом України. Свого часу український економіст, інженер-технолог, історик, педагог, політичний та громадський діяч Кубані, член УВАН Василь Іванис писав: «С. Петлюрі належить честь організації українських збройних сил, створення української армії. Він відтворив занедбану традицію збройної боротьби за батьківщину. На такій праці народні маси найлегше і найкраще розпізнають і оцінюють відповідних людей. Для цієї праці потрібна жертвенна ідейність, непохитна воля, вміння наказувати і та глибока інтуїція, що дозволяє за одну мить розібратись в найтяжчих обставинах. Це ж є прикмети, що мають вроджені революційні вожді. Українське революційне вояцтво майже всім зобов'язане С. Петлюрі, а цей, останній, так само майже всім зобов'язаний українському козакові».

Справді, роль С. Петлюри не можна недооцінювати, коли мова заходить про організацію збройного захисту України. Цього не могли зробити ні В. Винниченко, ні М. Грушевський. Більше того, обидва опинилися на еміграції ще перед закінченням національно-визвольних змагань.

Політичне і військове керівництво УНР. У центрі Симон Петлюра і генерал Михайло Омелянович-Павленко, листопад 1920 року \ ЦДАВО

Лютнева революція розбудила національну свідомість тих українців, які служили в царській армії. У багатьох військових частинах, де були українці, почали організовувати військові комітети, клуби, громади, а згодом і військові відділи. Симон Петлюра хоча і не воював, але був близьким до армії, отож не міг не знати про національне пробудження українців в армії – це був факт величезної ваги.

Водночас у Києві почали виникати українські військові організації. Ініціатором українського військового руху тут, як відомо, був М. Міхновський. Зокрема, у Києві організували Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка, одночасно з ним створено Український військовий організаційний комітет, що мав організовувати українські військові частини. Власне, Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка, який спричинився і до створення Першого українського імені Богдана Хмельницького полку, виступив з ініціативою скликання Першого Всеукраїнського військового з'їзду, що відбувся 22 травня 1917 р. у Києві. Прибув на цей з'їзд і С. Петлюра як представник вояків-українців західного фронту. На жаль, помірковані вожді Центральної Ради не пішли назустріч ініціаторам скликання з'їзду. На чолі з М. Міхновським вони виступали за створення національної армії як єдиного шляху до відбудови власної української держави. Ні В. Винниченко, ні М. Грушевський самостійниками не були. А яка ж була позиція С. Петлюри? «На з'їзді він зайняв середню лінію. У своїх промовах він відкинув демагогію про шкідливість творення українських військових частин. Разом з тим, він заспокоював і палких промовців, які кликали негайно творити своє військо», – вважав В. Іванис.

С. Петлюро обрали головою Українського військового генерального комітету, виконавчого органу з'їзду, на якому його й створили. З цієї посади і почався шлях С. Петлюри як державного і військового діяча.

Перший Всеукраїнський військовий з'їзд продемонстрував національний дух і національний інстинкт, енергію українських вояцьких мас. Це відбувалося і на Другому Всеукраїнському Військовому з'їзді, який відбувся 18–22 червня 1917 р. Керенський, який був тоді військовим міністром у Тимчасовому уряді, під страхом смертної кари заборонив проводити з'їзд. Петлюра вислав до військового міністра телеграму з протестом. Українці в армії бурхливо протестували проти заборони. З'їзд все-таки зібрався.

Основна частина делегатів і цього з'їзду була налаштована радикально, тобто стояла на самостійницьких позиціях. З'їзд ухвалив резолюції, що за своєю суттю вимагали від Центральної Ради проголосити незалежність. Петлюрі було дуже важко. З одного боку, він намагався зберегти у вояцьких масах довір'я до ЦР, а з іншого – спонукав Центральну Раду до рішучих дій. Нарешті 22 червня 1917 р. вона проголосила І Універсал, а через кілька днів після цього створює Генеральний Секретаріат, перший український уряд, щоправда, знову демонструючи нерішучість і половинчистість.

На вимогу делегації Тимчасового уряду (котра прибула до Києва і визнала автономію України), Центральну Раду поповнили представники громадських організацій неукраїнського населення. ЦР продовжувала свої забавки в демократію, йшла на поступки Тимчасовому уряду, заявляючи, що вона завжди стояла за те, щоб не відділяти Україну від Росії.

Ще складнішою ситуація виявилась у самому секретаріаті військових справ: для організації апарату відповідних кадрів бракувало; провадити українізацію військових частин перешкоджала значна протидія як Тимчасового уряду, так і росіян у самій армії.

3 липня 1917 р. було проголошено II Універсал, а наступного дня в Києві виступив полк імені гетьмана Полуботка і захопив місто, незважаючи на велику російську залого. Полуботківці протягом двох днів тримали місто в своїх руках (панував зразковий порядок) і домагалися, щоб Центральна Рада до скликання Українських установчих зборів проголосила себе Верховною Радою.

Полк полуботківців сформували самостійники із середовища М. Міхновського. Вони прибули до Києва, сподіваючись, що тут їх озброять і обмундирують. Вони відмовилися виконати розпорядження Генерального військового комітету їхати на фронт, заявляючи, що свободу України треба охороняти тут, у Києві. Але С. Петлюра і Український генеральний військовий комітет реалізували «автономістську» орієнтацію Центральної Ради і В. Винниченка, який найбільше наполягав на тому, щоб самостійницьку військову частину відправити на фронт.

Симон Петлюра від імені Генерального військового комітету домігся послуху від полуботківців і скерування їх на фронт. Цей випадок В. Іванис оцінив так: «Скромний витриманий С. Петлюра продемонстрував свою владу над душами українських вояків. Однак цей жест Військового Генерального Секретаря не багато хто зрозумів і належно оцінив».

Можливо, цей жест позитивно характеризує С. Петлюру як людину, але не як державного діяча, що більше відповідального за військові справи і за оборону народу і держави. Проблема полуботківців складніша. Українці навіть підсвідомо розуміли, що основний ворог української незалежності – це Росія, що компромісна, нерішуча політика Центральної Ради – на користь Москві, що це допровадить до біди.

Еволюція поглядів С. Петлюри на армію у тих складних умовах була більш ніж повільною. Канадійський історик Роман Млиновецький вважає, що С. Петлюра мав дуже мало даних для того, щоб посідати пост Генерального секретаря військових справ, оскільки був соціал-демократом, автономістом, зіштовхував військові українські з'єднання на манівці, які не вели до створення української армії (історія з полуботківцями закінчилася тим, що їх, як уже було сказано, вислали на фронт, туди ж відправили і М. Міхновського, а на фронті полуботківці відзначилися винятковою відвагою).

Позицію С. Петлюри багато в чому прояснює для нас його виступ на українському соціал-демократичному вічу 25 липня 1917 р. Власне цей виступ засвідчив непослідовність його поглядів на армію, як мусив маневрувати він між негативним ставленням до української армії В. Винниченка і необхідністю все-таки створювати армію.

У таких умовах йшлося до Третього Всеукраїнського військового з'їзду. Він відбувся 2–12 листопада 1917 р., тобто після більшовицького перевороту в Петрограді. Це прискорило появу III Універсалу Центральної Ради, яким було проголошено Українську Народну Республіку, але знову – не відділяючись від Росії. У роботі Військового з'їзду С. Петлюра вже не брав активної участі. Через непорозуміння з В. Винниченком він залишив також посаду Секретаря військових справ і поїхав на Лівобережжя, де почав організовувати українські полки.

Там С. Петлюра, зокрема, створив гайдамацький Кіш Слобідської України. Начальником штабу в нього був сотник О. Удовиченко, згодом генерал армії УНР. До складу цього Коша входили курінь чорних гайдамаків і курінь червоних гайдамаків. Ця військова частина була національно свідомою, добре озброєною і дисциплінованою. Саме

вона допомогла придушити в Києві большевицьке повстання.

Так починався другий період військової діяльності С. Петлюри – період національно-визвольних змагань. Почався він для С. Петлюри з командування невеликим куренем. Потім Петлюра став Головним Отаманом армії УНР і очолив Директорію після відставки В. Винниченка. Але довелося пережити і гетьманський переворот, і чотиримісячне ув'язнення, і підготовку до протигетьманського повстання.

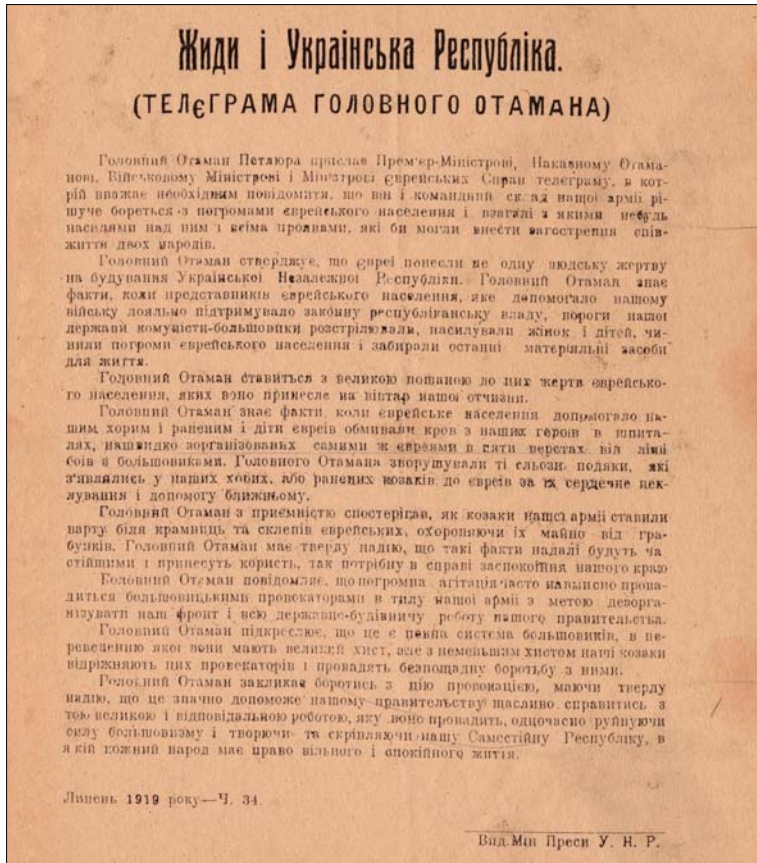
Симон Петлюра цього періоду зовсім інший, ніж був раніше. Ми не аналізуватимемо військові операції армії УНР, їхні успіхи чи поразки та особисту причетність до цього С. Петлюри. Армія УНР та Галицька армія продемонстрували таку мужність і героїзм, що це назавжди увійде в історію нашого війська. Боротьба проти кількох ворогів, кожен з яких мав перевагу у живій силі і зброї, тиф, «трикутники» і «чотирикутники» смерті, нестача амуніції, обмундирування, медикаментів, байдужість Європи до долі сорокамільйонного народу, до української справи, важка спадщина помилкової політики Центральної Ради у багатьох питаннях, ціла низка суб'єктивних чинників – усе це робило життя людини, яка перebrала на себе відповідальність за долю України, надзвичайно складним. На своєму посту С. Петлюра залишався до кінця – В. Винниченко, а ще раніше М. Грушевський виїхали за кордон.

Згодом у спогадах І. Мазепа писав: «Утеча політичних провідників за кордон в той момент – одна з найсумніших сторінок української революційної боротьби. Коли вожді революційного руху тратять голову і в критичний момент кидають поле бою, цим вони не тільки собі виносять політичний присуд, але й катастрофічно впливають на стан бойових сил цілого фронту. Так було в Києві, а ще гірше у Вінниці».

С. Петлюра як військовий діяч того часу вирізняється кількома характерними рисами: розумінням значення регулярної дисциплінованої і національно свідомої армії для розбудови держави; моральною відвагою очолити боротьбу у найкритичніший момент; вірою в перемогу і боротьбою

Генерал Антоній Лістовський, Симон Петлюра, полковник Володимир Сальський, полковник Марко Безручко, офіцери, Бердичів, квітень 1920 р.

до кінця; перебуванням з армією навіть у найважчі моменти.

Іван Мазепа пояснив, чому С. Петлюра став найпопулярнішим провідником української революції: «На мою думку, головний секрет цього полягає в тому, що Петлюра був надзвичайно енергійний, відданий ідеї ентузіаст з великою вірою в українську справу. В початковій стадії революційних рухів особистий вплив грає значну роль. В умовах української революції Петлюра виявив цінні риси характеру: він умів захоплювати своїм запалом других, умів вести за собою маси, кликати їх до такої ж боротьби й жертв».

Єврейські делегація вітає Симона Петлюру. 1919 рік

Звичайно, що були в С. Петлюри помилки і політичного, і стратегічного характеру. Та не його вина, що в умовах війни важко, а то й неможливо виправити наслідки раніше допущених помилок. Не міг С. Петлюра вплинути і на політику та рішення інших держав, що коштом України вирішували свої проблеми. Лише сильний має надійних союзників, Україна 1918-1920 рр. сильною не була. На жаль, С. Петлюра не міг переконати Антанту у тому, що її ставка на Денікіна – програшна, не міг він також передбачити, що Польща використає армію УНР у «чуді над Віслою», а потім зрадить своїх союзників і піде на сепаратний договір із Москвою, жодним чином не обумовлюючи інтереси Української Народної Республіки. Адже С. Петлюра йшов на угоду з Пілсудським, погоджуючись з правом Польщі на Волинь і Східну Галичину з однією метою – отримати підтримку Антанти. Можливо, це був помилковий стратегічний розрахунок, хоча тоді це був вимушений і єдиний варіант.

Після поразки визвольних змагань С. Петлюра не відійшов від державних справ. Він продовжував очолювати уряд УНР у вигнанні, активно займався публіцистичною діяльністю. На підставі статей, відозв, листів можна відстежити еволюцію його політичних поглядів, краще оцінити попередні погляди і зрозуміти, які перспективи вбачав він для українського визвольного руху. Так, «Українські вісті» з квітня 1955 р. надрукували лист С. Петлюри до одного із генералів УНР. Названо цей лист «Перед судом історії. Слово до сучасників». Цю публікацію лише за формальними ознаками можна назвати листом. По суті, це стаття, в якій С. Петлюра порушив низку важливих проблем, що стосуються національно-визвольних змагань українців протягом 1917–1920 рр. Він писав, зокрема, про особливості національно-визвольних змагань українців, про помилки і засліпленість лідерів українських партій, які орієнтувалися на Москву-Азію, а не на Європу, про роль армії як національної сили, необхідної для утвердження ідеї державності. Петлюра писав, що силою зброї він міг розігнати уряди, але вважав, що ці генеральські чи отаманські «інтенції до переворотів» недопустимі, бо це зробило б армію цяцькою, сліпою зброєю в руках окремих осіб і розклало б її. «В справі організації армії – я все керувався мотивами державності, бажаючи створити національну силу, на яку міг би опертись народ в своїх стремліннях... Непомітно, твердо і послідовно я все таки йду до підпорядкування армії державній дисципліні і я думаю, що доведу цю справу до кінця».

Порушив С. Петлюра у цьому листі і проблему соборності, зазначаючи, що завжди керувався принципом соборності (галицькі українці звинувачували його у протилежному): «Основою державності повинна бути Центральна Україна – Наддніпрянська, а не периферія – частина її».

Цікавою була і брошура «Сучасна українська еміграція та її завдання», видана 1923 р. під псевдонімом О. Ряст. Звернемо увагу знову на ті основні положення, що характеризують погляди С. Петлюри на військову боротьбу, на організацію армії, на державне будівництво. Так, С. Петлюра вважав, що боротьбу ще не закінчено, хоча московська влада в Україні тримається завдяки багнетам, розстрілам і катуванням.

Будівництво Української держави, на його думку, менше від усього подібне до писання книжок з красного письменства або минулої історії чи публіцистики. «Воно вимагає від державного діяча великого знання техніки будівництва держави, прозорливості майбутнього, уміння орієнтуватись у складних обставинах сучасного життя, як

українського, так і міжнародного, почуття міри і такту, а найпаче систематичної невтомної, так званої «чорної праці», до якої не кожен здатен».

Вкотре С. Петлюра повертається до досвіду недавніх визвольних змагань і пише про таку важливу передумову, як відповідність внутрішніх стосунків головним вимогам військової боротьби: «Армія відчувала на собі хиби нашого державного верховодячого органу та його виконавчих органів на місцях. Армія знала, що українське громадянство не сконсолідувалось, не з'єднало всіх своїх сил для організації боротьби і не уявляє однолітного національного фронту, який своєю єдністю, наполегливістю і вищою державною дисципліною давав би образ самопосвяти громадянства і підпорядкованості його державним інтересам, що їм так загрозувала смертельна боротьба з ворогом. Це було «прокляттям» для нашої армії. Але мало того: неконсолідованість, непідпорядкованість окремих партійних угруповань єдиній ідеї – ідеї виборення власної державності, брак державної дисципліни у окремих осіб і партій відіграли роль фатуму в історії нашої боротьби».

Це відверте і чесне визнання хиб нашого визвольного руху.

Петлюра постійно акцентував: «Військо не може бути зняряддям певної групи чи угруповання; вона є здобутком цілої нації, цілої держави, зняряддям її і чинником державного будівництва... Зробити з нашого вояка фанатика української державності, але свідомого, освіченого – ось що повинно бути завданням не лише Головної Команди нашої, але й цілого громадянства...».

С. Петлюра – це не м'який і делікатний інтелігент, а державний муж, який схилиє голову перед полеглими, але продовжує боротьбу, розуміючи високу ціну незалежності: **«Шлях звільнення кожної нації густо кропить кров'ю. Нашої – так само. Кров'ю чужою і своєю. Ворожою і рідною. Кров закінчує глибокі процеси національних емоцій, усвідомлень, організаційної праці, ідеологічної творчості, всього того, що нація і свідомо і іраціонально використовує для ствердження свого права на державне життя. Кров пролита для цієї величезної мети не засихає».**

На думку С. Петлюри, найкраща легенда нації – це легенда збройної боротьби за своє право жити вільною і державно – незалежною. І як заповіт (а до його вбивства залишалося вже зовсім мало) сприймаються його слова: **«Отже, не забуваймо про меч, учімося тримати його в руках, а одночасно дбаймо про підживлення нацією моральних елементів її буття – творчої любові до батьківщини, сторожкості до ворога, до помсти за кривди, заподіяні ним, – в символіях яких знайдемо і вірний шлях до звільнення і програму для будівництва!».**

Цілий комплекс важливих проблем стратегії військової боротьби С. Петлюра порушив у листі до Ю. Гуменюка, написаному за два тижні перед вбивством. Петлюра вважав, що при тому стані національної свідомості народу, його організованості і дисциплінованості, на якому застав його 1917 і 1918 роки, лише скоординованою акцією обох частин – «наддніпрянців» і «галичан» – можна було досягти ідеалу державної самостійності. «Цієї скоординованості не було в самому початковій боротьби. Обидві частини не доросли до визнання єдиної керуючої волі щодо того плану і програми, по яких ця боротьба мусіла провадитись».

Другим важливим моментом військової стратегії С. Петлюри є визначення головного ворога: «Стратегія національної боротьби як і боротьби військової, вимагає: бити в першу чергу по головному ворогові, з другорядним потім можна раду дати! В своїй діяльності я керувався дум-

кою, що таким ворогом була, є і буде Московщина». Ця думка С. Петлюри і сьогодні не втратила своєї актуальності.

Третій момент стосується міжнародної орієнтації. Річ очевидна, що українські дипломати не мали достатньо вагомих успіхів. С. Петлюра вважав (і це він робив не вперше), що треба було орієнтуватися на Антанту, а не на Центральні держави.

Четвертий момент – визначення головного, стратегічного завдання, мети. Це – Україна як держава. Вона буде, можливо, не відразу такою великою, як би хотілося, але буде. «Думаю, що шлях до Української Державності стелиться через Київ, а не через Львів. Тільки тоді, коли Українська Державність закріпиться на горах Дніпра і біля Чорного моря, тільки тоді можна думати, як про реальну річ, про збирання українських земель, захоплених сусідами».

П'яте – політика повинна бути реальною, а не мріями, нереальними комбінаціями.

Шосте – С. Петлюра не сприймав ситуацію, що складалася, як вічну, як застиглу, як безнадійну. «Змінити її до певної міри залежить і від напруження власних сил», – писав С. Петлюра. Це означає, що суб'єктивному чиннику в історичному процесі він надавав належного значення.

Сьоме – С. Петлюра вважав агітаційно-пропагандистську роботу у підросійській Україні важливою складовою боротьби проти московських окупантів, проти більшовицької брехні. У цьому листі він писав, що друкування відповідної літератури треба налагодити за кордоном і нелегально переправляти в Україну.

Найважливішим і найціннішим внеском С. Петлюри в українську військову і військово-політичну думку є його праця **«Табор (чергові проблеми військового будівництва в українській військовій літературі)»**. Вона вийшла друком під псевдонімом О. Ряст у першому числі журналу «Табор» 1923 р., видана окремою брошурою під назвою «Завдання української військової літератури».

Думки, висловлені у зазначеній вище праці, і сьогодні звучать актуально. Це і розуміння війни як явища соціально-політичного, а не суто військового. І те, що стосується ставлення до Росії, яка завжди була (і буде) ворогом незалежності України. І те, яке значення має армія для держави та її місце у державній структурі. Є й інші цікаві думки, про що згодом йтиме мова, але найважливішим, найповчальнішим і найціннішим для нас є те, що С. Петлюра найвище ставив державність. Бо й сьогодні недостатня увага до армії, відсутність єдиної державницької ідеології, достатньої сконсолідованості українського суспільства, неузгодженість у діях між партіями навіть одного спрямування, політичний і економічний шантаж з боку Росії, потужна «п'ята колона», яку вона підтримує в Україні, і потужний безпардонний пропагандистський наступ на Україну російських засобів масової інформації, повільний хід економічних реформ, особисті амбіції багатьох політиків та інше – усе це потенційно загрожує нашій незалежності. Пріоритет державності понад усе – так вважав С. Петлюра.

У першому розділі С. Петлюра розмежує завдання і функції армії і військової думки: «Тут військова думка через свої органи виконує ту роль, що через своє становище в державній структурі армія не може виконувати і в формах, властивих для громадсько-політичної акції. Армія не провадить політики, не бере безпосередньої участі в політичній боротьбі партії і угруповань... Свою роль в державі армія виконує доти, доки в цій боротьбі беруть гору державні моменти і не захитується самий пріоритет державності. Там, де цей пріоритет хитається, де партійна боротьба переступає межі державної доцільності, там за-

хитується й внутрішня сила армії – її єдність та дисциплінованість».

Наголосимо, що С. Петлюра виступав проти того, щоб політичні партії чи окремі особи використовували армію як знаряддя для своїх егоїстичних цілей. Це загрожує втраченою державністю. Українська військова думка повинна виступати проти цих нездорових тенденцій і прищеплювати громадянську ідею надпартійності армії.

Важливі міркування, що стосуються геополітичної ситуації України, проблеми моря як політично-стратегічної бази для оборони України. Петлюра слушно вважав, що кожному проблему української політики треба з'ясувати з погляду військових інтересів оборони нашої держави і мати авторитетну оцінку військової експертизи. Це стратегія, яка себе проявляє не лише під час війни. Крім цього, завданням військових є інформування громадянства з питань, що стосуються оборони краю (зрозуміло, у межах, що забезпечують дотримання таємниці й інтересів оборони).

С. Петлюра писав, що військова думка (література) повинна вважати своїм обов'язком ставити перед громадською думкою ті питання, що безпосередньо пов'язані з інтересами оборони: «Пропагандою, неустанним нагадуванням та попередженням військові письменники повинні створити біля цієї справи атмосферу сторожкості і чинної акції, притягаючи до переведення її впливові круги громадянства, фахові технічні сили і індустріально-промислові елементи. Ця пропаганда поставить необхідні завдання і перед урядовими чинниками...».

С. Петлюра називає низку проблем, що вимагають і монографій, і підручників, і журнальних розвідок, і докладно опрацьованих програм. «Це, наприклад, фізичне виховання, спортивні пожежні товариства, популяризація воєнного знання, запровадження до загальноосвітніх програм певного мінімуму воєнно-наукових дисциплін...».

Симон Петлюра вважав, що в мирний час для війська потрібно створити такі умови, «...що давали б максимум гарантій за успішне виконання ним своєї ролі під час війни. Ціна крові й жертв, що ними купується мир та добробут нації, завжди буде меншою, коли раніше думають про відповідальну роллю війська». Інакше кажучи, якщо не хочеш годувати свою армію, то годуватимеш армію окупанта.

Симон Петлюра в Парижі. 1925 рік

На думку С. Петлюри, часта зміна чи імпровізація з приводу вищих військових посад є недоцільною і шкідливою. Це викликає нездорові бажання, настрої. Треба переборювати честолюбні і нездорові тенденції окремих військових осіб, що втягуються в політичні комбінації партій, вмотивувати державну необхідність постійності, тривалості праці у вищих органах військового управління.

С. Петлюра псимвн обґрунтовував необхідність плекати «воєнний дух нації», який треба виховувати в душі народу. Без воєнного духу нація стає легкою здобиччю для сусіда-чужинця.

С. Петлюра мовив про обов'язок воєнної літератури дати військовому все те, чим він міг би задовольнити жагу воєнного знання, що потрібно йому для того, щоб опанувати мистецтво бути вояком-бійцем. На думку С. Петлюри, увагу воєнних письменників повинні привернути такі теми, як найдоцільніша організація збройних сил України, управління ними, принципи і методи військового навчання, завдання, програми і методи культурно-освітньої праці, оцінка документів, які регламентують діяльність армії, організація навчання й виховання командного складу, єдність воєнної термінології, видання популярної воєнної літератури тощо.

С. Петлюра розмірковував про значення ідеологічної праці української воєнної літератури у виробленні нашої воєнної доктрини, писав про необхідність вивчення історії України з військового погляду.

Окупована большевицькою Росією Україна мовчала, їй прищеплювали чужі ідеї і змушували чужу армію приймати за свою, ту армію, в якій українці виконували в інтересах держави-окупанта роль «гарматного м'яса». Тож Петлюра наголошував: «В зв'язку з цим потреба існування і творчої праці вільного українського слова взагалі, а військового зокрема, набирає особливої ваги: воно повинно зберегти традиції воєнної боротьби за державність, повинно створити й виплекати в тяжкі переходові часи великі житворччі цінності й передати їх для життя своєму Народові, в нових його змаганнях вибороти і охороняти власну Державу».

Як бачимо, праця С. Петлюри «Завдання української військової літератури» є доволі актуальною. У ній автор зарекомендував себе як вдумливий і далекоглядний військовий теоретик.

«Я вірю і певний, що Україна, як держава, буде. Може, не зразу такою великою, як нам хотілось би, але буде. Думаю я, що шлях для Української Державності стелиться через Київ, а не через Львів», – писав Симон Петлюра у листі до Юрія Гуменюка у 1926 році.

У листі до А. Лівницького 16 травня 1926 року С. Петлюра написав: «Як реальний політик, я знаю, що в остаточному моменті справа федерації чи «самостійности» України вирішуватись буде підрахунком організованих сил нашої нації, як політичних, так і військових. Коли це питання буде вирішуватись за мого життя і за мою чинною участю, то я все робитиму, щоб к цьому моменту українська армія мала десятки тисяч гармат і сотні тисяч рушниць».

Листа було написано за десять днів до вбивства. У ньому простежуються дві важливі думки. «Петлюру» росіянам не вдалося знищити, оскільки це українська ідея, а вона не зникла ні тоді, коли росіяни організовували Голодомор, терор, репресії, ні тоді, коли вбили С. Коновальця, ні тоді, коли вбили С. Бандеру. Друга думка – у вирішальний момент росіянам треба протиставити силу і лише так можна домогтися успіху. Це, по суті, і є запереченням будь-якої федерації з Росією.